

DUNGENSE HISTORIËN

Onafhankelijk Tijdschrift voor de Geschiedenis van Den Dungen

11^e jaargang, december 2017
Dit is nummer 37.

Redactie leovanminderhout@hetnet.nl

Heijstmans veld in de Donkse straat

Jan Jansen van den Kamp, uit Den Dungen - al staat dat er niet bij -, ontving in 1408 een leen van de heer van Herlaar (St. Michielsgestel) zoals te lezen valt in het leenboek van Herlaar uit het begin van de 16^e eeuw. De voor-vorige leenman die daarbij wordt genoemd was Dirk Heijstman. Daarna hield Dirk Ave Marie dat goed te leen¹.

Dirk Heijstman was al in 1383 overleden².

Verondersteld kan worden dat Arnt Wisschart uit het kader hieronder dezelfde is als Arnt Ave Marie.

Blad 249e
Engbert van den Camp Lambertsz uten Campe overleden voor 1380 x .. kinderen: 1. Sophie, overleden voor 1427 x Jan van Uutwijk, overleden voor 1381 kinderen: 1. Dirk 2. Engbert 3. Agnes x Engbert van den Zande 4. Belia x Gerit van Slingelant 5. Arnt Wisschart van Wtwijc, leeft 1427 ⁵ ; x Beel, zuster van w Dirk Heijstman, overleden voor 1427 2. Jan I, overleden voor 1419, zie blad 249a 3. Lambert, overleden voor 1381 4. Katharina 5. Elizabet

Jan Engberts van den Kamp had een zoon Jan, welke in Genealogie van Den Dungen (GDD) op blad 249a staat. Deze Jan is het die het leen ontving in 1408. Dit kan worden aangevuld met 3 akten uit het Bosch' protocol.

1. Jan van den Kamp verhuurde 14 lopensaten land in *heijstmans lant* aan Gerard Jan Vranken gedurende 6 jaar³.
2. Jan Jan Engberts van den Kampe gaf zijn zwager Jan Erart Wijnenzoon het recht van overweg met wagens en beesten over zijn *heijstmans lant*⁴.
3. Jan Jans van den Kamp beloofde zijn broer Henrik, zijn zuster Katarina en zijn zwager Jan Jan Femyenzoon dat hij een cijns en pacht zou betalen uit een erfenis *heijstmans velt in Heerlaar bij dungen*⁵.

Blad 249a
(249e) Jan Engberts van den Camp I uten Camp; van den Dungen leeft 1406 overleden voor 1408, voor 1396(?) x Hadewych kinderen: 1. Jan II, zie blad 249d 2. Henrik, overleden voor 1449 heeft een natuurlijke zoon Dirk bij Aleit Dirks die Cock; zie blad 2343 3. Belie de oude x Jan Jan Femyensoon Hals, zie blad 546 4. Sophie x Jan Gijben van der Rennendonc, zie blad 316 5. Katarina x Godschalk Ghiselmaers van Vlijmen, overleden voor 1430; zie blad 686

6. Beel de jonge
x Jan Elensoon van Loen = Jan Erit Wijnensoon, zie blad 249

Na de dood van Jan van den Kamp ging het leen over op zijn zoon, ook Jan genoemd, Jan III dus. Dat was in 1430.

Blad 249d

(249a)
Jan Jans Engberts van den Kamp II
de jonge; kapelmeester in 1419
overleden voor 1430
x
Margriet Henrik Roefs van Zittart van den Campe
(vader Henrik overleden voor 1427)
kinderen:
1. Jan de oude III, zie blad 249f
2. Jan de jonge

Het ging bij dit leengoed aanvankelijk om een beemd van 2 bunder in de Pettelaarse bergen, een weide genoemd *t fen* naast *midecker* en een stuk wei- en akkerland bij Den Dungen naast *des gasthuijs hoeve*. De beemd werd in 1464 *gevrjdt vereijgent gecasseert ende te nyet gedaen*, dat wil zeggen niet meer uitgeleend; over *t fen* worden verder geen mededelingen gedaan. Blijft over het land naast de gasthuisdonk.

Voor de beemd kwam een stuk *voirweeck landts* van 1 mudzaad en een weiveld in de plaats, dat gelegen was tussen Willem van Mugheuvel en het gasthuys

Jan van den Kamps cijnsgoed
de straat
Willem van Mugheuvel.

Het zou kunnen dat het oude leen naast *des gasthuijs hoeve* en het nieuwe aaneen gelegen waren en het is het opmerken waard dat de naam van het leen *heijstmans velt* bleef.

In 1498 ontving Jan IV het leen.

Blad 249f

(249d)
Jan Jan Jans van den Camp III
de oude
woont opte Dungen
leeft in 1492; overleden voor 1491 (?)
x
(...)
Mechteld
kinderen:
1. Goyart, opte Dungen; overleden voor 1518
x (98b) Katelijn Jans van der Boijdonck; woont opte dungen
kinderen:
1. Jan Goyarts van den Kamp, zie blad 379
2. Katarina, woont op die dungen
3. Henrik
4. Willem, priester
2. Jan IV, overleden voor 1511, zie blad 2048
3. Zeger, zie blad 366
4. Margriet
x Wouter Hacken, zie blad 487
5. Katharina
x Rutger Rutgers van Griensvenne, zie blad 67

Na de dood van Jan IV werd het leen opgedeeld tussen zijn broers Goijart en Zeger, volgens het leenboek was dat op 6 okt 1510. Deze deling is ook te vinden in het Bosch' protocol onder de datum 31 mei 1511⁶. Daarbij kregen Goijart en Zeger elk de ½ van een akker van 12 lopensaten. Zeger erfde een akker van 10 lop en een hopveld met een busselke. Goijart kreeg nog een kamp wei- en akkerland.

Goijart	Zeger
½ akker van 12 lop	½ akker van 12 lop
kamp wei en akker 6 of 7 morgen	akker van 10 lop
	hopveld en busselke (geen opgave van grootte)

Het geheel van *heijstmans veld* moet 70 lopensaten of meer groot zijn.

De ene helft van het leen kwam na dood van Goijart aan Henrik Goijarts van den Kamp namens meester Willem van den Kamp, 10 nov 1542. Het leenboek geeft geen duidelijkheid over het vervolg. Er wordt melding gemaakt van een akker van 8 lop op de *mugheuveld* die te leen gegeven werd aan Marcelis van Doorn, 29 dec 1546. Een leengoed (die akker?) kwam daarna aan Jan Jans Pijnappel (de datum is merkwaardigerwijs 24 dec 1546). De akker of een ander leengoed werd verkocht aan Gerard Klaas van Hannen en Bartel Laureijns, 13 mrt 1593.

Duidelijker is een tweetal kontrakten in het Bosch' protocol.

Heer en meester Willem Goijarts van den Kamp, priester, verkocht een cijns uit akker-, weide- en heideland, 6 morgen, in *heijstmans velt*⁷.

De natuurlijke kinderen van meester Willem van den Kamp gaven Jan Pijnappel 7 morgen akker- en weiland in *heijstmans velt* en een akker van 9 lop aldaar ten cijns, welke cijns begin 17^e eeuw werd afgelost door de toenmalige eigenaren Van Broekhoven⁸.

De andere helft van het leengoed, van Zeger van den Kamp, raakte verder verdeeld.

1. Allereerst deed Zeger afstand ten gunste van Rutger Rutten van Griensven van het busselke (en het hopland?) en de ½ akker van 12 lop⁹. De kinderen van Rutger van Griensven ontvingen hun leen aan handen van de stadhouder van de heer van Herlaar op 9 dec 1533.

Tot zover was er steeds sprake van een akker van 12 lop, maar het leenboek schakelt over op 14 lop als Antonie Pijnappel daarvan de ½ verkoopt aan Jan Aart Jans Dirks (10 mei 1634). Ook de akte in het Bosch' protocol van dit transport heeft het over de ½ van 14 lop¹⁰.

De andere ½ was van Frans van Bree en werd gekocht door Antonie Godschalk (22 juni 1645).

2. Henrik Zegers van den Kamp verkocht de akker van 10 lop aan Antoon Jans van den Mugheuveld¹¹.

Als het leenboek vermeldt dat na de dood van Zeger in 1517 het leen aan Henrik Zegers van den Kamp kwam, geldt dat alleen voor deze akker van 10 lop.

De akker komt men in het leenboek tegen met Digna weduwe van Thonis Jans van den Mugheuveld (1532), daarna Frans Antoons van den Mugheuveld (1532), Andries Tonissen van den Mugheuveld (1557), Antoniske Frans van den Mugheuveld (1557), Jan Antonis van den Mugheuveld (1559), en Gerard Jans van den Mugheuveld (1574) als leenmannen.

Daarna zijn er 2 stukken van 5 lop, het eerste van Jan Henriks van Griensven (1637) en daarna Claas Jans van Griensven (1657), het andere van Henrik Corsten Spierings, daarna Jan Corsten Spierings (1630), Rut Corsten Spierings, en Jan Rutgers Spierings (1658).

Latere gegevens zijn (voorlopig) niet voorhanden.

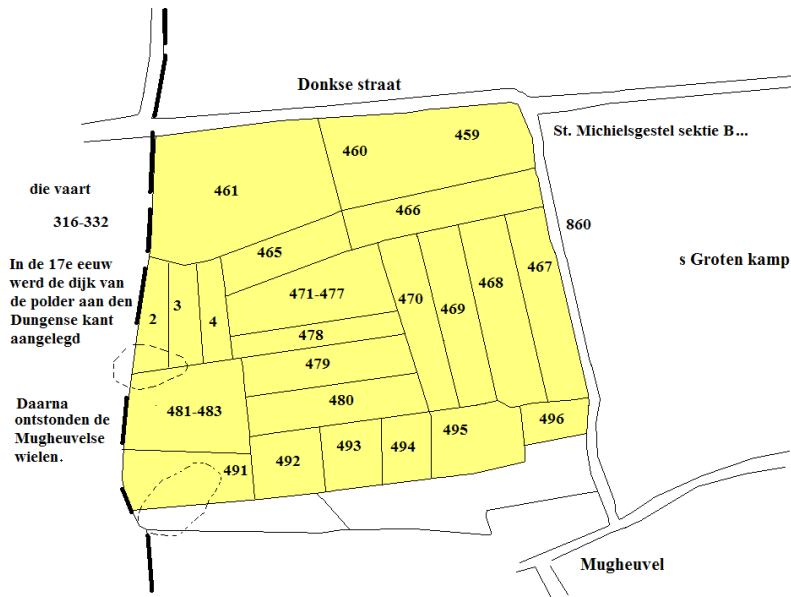
Nu rijst de vraag waar deze landerijen gesitueerd moeten worden, althans waar *heijstmans veld* ligt.

Globale aanduiding van de ligging komt in het leenboek enkele keren voor: *heijstmans veld* ligt in Gestel, bij de *mugheuveld* en *den horzik* en aan de Donkse straat.

De belending van het nieuwe leen van 1464 is ook al niet erg verhelderend, al zal in de belendingen het goed van Willem van den Mugheuveld wel B857 op de Mugheuveld zijn en is het cijnsgoed van Jan van den Kamp misschien de kamp B412-434¹².

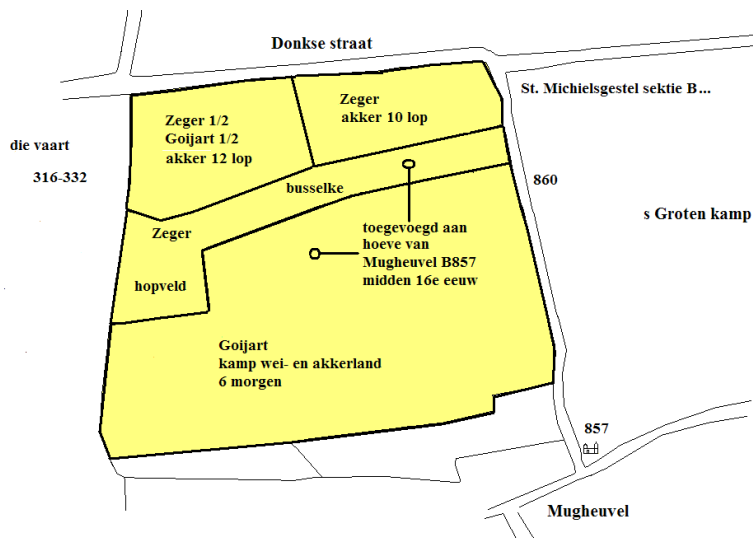
Het meest bruikbaar zijn de belendingen van de akker van 5 lopensaten van Jan Henriks van Griensven in 1637.

Die is voldoende voor de hypothese dat het perceel van Jan Henriks B460 is, en dat *heijstmans veld* het gele gebied in de onderstaande figuur zou kunnen zijn.

De oppervlakte van het gele gebied is 12 ha ofwel ruim 100 lop., dat is een stuk groter dan de schatting van ruim 70 (hierboven).

De verdeling in 1511 zou er als volgt uitgezien kunnen hebben.

Ter controle kan van de percelen in het leenboek nagegaan worden of de belendingen kloppen. Allereerst die van de deling en nasleep in 1511.

De akker van 12 lop lag tussen (fo 339):
de straat (Donkse straat)
Rutger Rutten van Griensven (B462-466)
Elizabet wed Henrik Everits (*die vaart?*)
Zeger (B460).

Zegers halve akker van 12 lop lag tussen (fo 388):
de straat (Donkse straat)
het busselke (B462-466)
Goijart (Goijarts halve akker B461)
Elizabet wed Henrik Everits (*die vaart?*).

De akker van 10 lop lag tussen (fo 339):

de straat (Donkse straat)
Rutger Rutten van Griensven (B462-466)
de straat (Mugheuvelds steegje)
Goijart (Goijarts halve akker B461).

Het hopveld en busselke lag tussen (fo 339):
de akker van 12 lop en de akker
de akker (3x).

Het busselke lag tussen (fo 388):
Goijart (de kamp B467-496)
de akker van 6 lop van Zeger (B461)
Goijart (de kamp).

De kamp lag tussen (fo 339):
Mr. Klaas Colen (Mugheuvel)
Zeger (B459+460)
Jan Hubert Lodewijks (westwaarts?)
Willem Huijben (niet B860!).

De kamp lag tussen (fo 388):
het busselke van Rutger (B462-466)
Jacob Colen e.a. (Mugheuvel)
Jan Hubert Loijen (westwaarts?)
Gerit Vilt (niet B860!).

In 1637 lag Jan Henriks van Griensvens akker van 5 lop volgens het leenboek tussen
- *de leenacker van 5 lop van Jan Corst Spierincx hieraff gedeijlt* (B459),
- *de hoeve van weduwe jonker Peter van Broehoven scheidende met een graeftken tusschen beide* (B466 als onderdeel van hoeve Mugheuvel B857 en aangelag),
- *Francoijs van Bree ackerlant oock leengoet eertijts hieraff gespleten en acker van Jan Aart Jan Dirxs* (B461),
- *de straat* (de Donkse straat).

Ofschoon niet alle belendingen in orde zijn, kan daarnaast een akte bij de hoeve van Klaas en Jacob Colen, van Mugheuvel B857 waar later het kasteeltje zou staan, de doorslag geven. En inderdaad, is een van de belendingen van *den poortcamp* van 4 morgen van die hoeve in 1598: Antonis Pijnappel (B461), Henrik Rutten den oude (B460) en Corst Henriks Spierings (B459)¹³. Blijkbaar is zowel de kamp van Willem Goijarts van den Kamp, als het hopland en het busselke aan de hoeve van Van Broekhoven op de Mugheuvel toegevoegd.

De veldnaam *heijstmans veld* is in onbruik geraakt.

Heijstmans veld in 2017 strekt zich uit vanaf de Grote Mugheuvelse wiel noordwaarts...

... tot aan de Donksestraat, de bomenrij op de achtergrond links. Geheel rechts de Dungense kerk.

En van het Mugheuvelds steegske (met het bordje "Grote Molenstraat") tot aan de dijk op de achtergrond.

Nu is aangetoond dat de volgende complexen van percelen gekomen zijn van de heer van Herlaar:

1. de hoeve *ten hoornik*¹⁴,
2. waarschijnlijk ook de *ossenkampen* en de *lieskampen*,
3. *s groten kamp*¹⁵,
4. en *heijstmans veld*.

Memorie aan Ties Schuurmans

Geboren 7 januari 1915, Hooionk C37 (nu Hooionk 13).

Overleden 3 september 1998, Poeldonk 2.

Ties (Martinus) was een zoon van Bert Schuurmans en Martina Kappen. Hij groeide op als kind op de oude boerderij van Adrianus Schakenraad, en verhuisde naar Poeldonk 2.

Naar ik vernomen heb van Anna, dochter van Bert Schuurmans, zijn ze in 1921 verhuisd naar de nieuwe boerderij op de Poeldonk. Het waren twee woningen toen mijn vader het gehele gedoetje kocht, C51a en C52. Mij is verteld dat de 8 koeien in het najaar op stal gezet zijn, de familie zou eind december 1921 verhuisd zijn, in ieder geval rond de Kerstdagen.

Ties had een aangeboren intelligentie, ook wel aangeduid als begaafdheid of talent. Hij had een rekentalent, hij mocht dan ook tijdens de lagere school een klas overslaan, dus was hij ook een jaar eerder van de lagere school. Ties was heel vroom, dat merkte ik op omdat hij steeds de eerste prijs haalde, destijds

kregen de kinderen kerkboekje(s) met mooie tekst "eerste prijs.."

Toen Ties - soms zeiden ze Tieske - van de lagere school kwam, had pastoor Goulmy met vader Bert gesproken over het vak dat Ties zou moeten leren. Goulmy vond dat Ties schilder moest worden, maar dat was niet de wens van Ties. Ties wilde de muziek in, hij was als heel jong ventje bij harmonie Wilhelmina, mijn vader had het over 1929, Ties was toen 14 jaar en speelde klarinet.

Ties leerde, zoals Goulmy wilde, voor schilder op een ambachtsschool. Ook daar was hij een bijzondere leerling. Hij haalde veel diploma's. Nog voor de oorlog had Ties een schildersbedrijf, zijn vader stimuleerde dat. Ties was een vakman, zei mijn vader, maar was te secuur, hij kon zo niet genoeg verdienen.

Ties zei regelmatig dat Goulmy hem flink benadeeld had doordat hij schilder moest worden. Toen kon je daar niet tegenin gaan, dat was niet mogelijk in die tijd. Tegenspraak met Goulmy was ondenkbaar, vertelde ome Ties. Ties vertelde mij dat hij geen Frans en Engelse taal mocht leren. Goulmy had gezegd; "Frans en Engels leren...., dat heb jij niet nodig." Ook dit was weer die bemoeizucht van Goulmy. Ik heb in ieder geval weinig goeds vernomen over Goulmy.

In 1935 toen hij de schildersopleiding had afgemaakt maakte Ties dit monogram MS, op glas.

Ties leerde toch Engels via Pau van Amelsfoort (de man van Bets Kappen). Pau was zijn kameraad, ze gingen veel met elkaar om. Ties deed samen met Pau toneel opbouwen en beschilderen, ook schminken (de kinderen met een kabouter-toneelstuk). Zij hebben destijds veel gedaan voor de Dungense bevolking. Ties kreeg van Pau regelmatig zijn fototoestel, dat was toen heel modern.

Ties wilde hogerop met muziek, zelfs naar het concertpodium, hij wilde bij het Brabants orkest. Ties had al les gehad van Pierre van den Akker, toen dirigent van onze harmonie.

En toen kwam de oorlog, Ties kon niet aan verf en glas komen in die tijd. De gemeente speelde daar een rol in. Schilder Jan Goossens kreeg in feite voorrang, omdat hij al lange tijd zijn bedrijf had. Ties moest noodgedwongen tijdelijk ophouden met zijn bedrijf tijdens de oorlogstijd, en ging melkventen. Hij was vrijgezel en moest aan werk zien te komen en dat was bij zijn vader die in de melkhandel zat. Het gevaar was daardoor geweken, omdat hij anders zeker naar Duitsland had gemoeten om daar te werken. Daar had hij geen zin in. Ties ging samen met zijn broer Nard Schuurmans melkventen. Nard heeft later de melkhandel overgenomen van zijn vader (ergens in 1944).

Ik weet ook, dat Ties rond de jaren vijftig de haan van onze Jacobuskerk met bladgoud heeft bewerkt, dat was echt een heel secuur werk. Ik heb die grote windwijzer bij ons op stal zien staan. Ook kreeg Ties in die tijd schilderonderhoudswerk aan de toren gegund.

Drie schilderijen door Ties gemaakt.

Bij Van der Merendonk op den Boschpad en later in het Schoolstraatje was Ties een tijdlang meubelspuitser, ongezond werk, en daarna bij V&D in Den Bosch liftbediende en glazenier.

Ties was een geweldige muzikant bij de harmonie, maar ook in het muziekorkest *De Poelboys*, later *The Melodisten* genaamd. In dat orkest zaten Jan van Grinsven (accordeon), Theo van Grinsven (slagwerk), Ties Schuurmans (altsaxofoon) en mijn vader (trompet). De harmoniezaal bij Boer Goossens was dan bomvol. Het orkest was destijds heel populair. Mijn vader heeft bijna 12 jaar in dat orkest meegespeeld. Later kwam Piet van der Donk (hij was bakker in de Spijt, Sint-Michielsgestel) als accordeonist bij het orkest. Het orkestje heeft ruim 15 jaar bestaan.

Ties was meer dan 25 jaar lid van de harmonie Wilhelmina, later zou hij niet meer over de harmonie praten.

Mijn oom heeft werkelijk veel werk gedaan. Ties was ook lid van de EHBO in Den Dungen; zijn broer Bert was mede-oprichter. Lange tijd heeft een EHBO- plaatje aan de buitenmuur gehangen.

Martien Schuurmans
Poeldonk 2

Jan Wageman(s)

Heer Jan Wagemans, priester van het bisdom Luik, rector van de kapel van Sint Jacob apostel, in het bezit van een gezegelde brief van deken en kapittel van St. Jan in Den Bosch, en in aanwezigheid van de kanunniken De Ruiters en Van Best, verkocht op 26 augustus 1557 twee cijnzen, een van 3 pond en een van 1 pond, resp. aan zijn buurman Lenaart Roelof Eijmberts en aan Jan Willem Goijaarts van der Donk, met als onderpand een huis, erf, hof, schuur en land, samen 11 lopensaten, gelegen in de Litsestraat. De cijnzen of renten waren losbaar met 21 en 7 gulden.¹⁶

De kerk wordt er nog steeds een kapel genoemd (nog geen afzonderlijke parochie).

Het huis waarvan gesproken wordt is de pastorie, ter plaatse van Litsestraat 55. Merk op dat het onderpand van de leningen het bezit is van de rector van de kapel.¹⁷

Opvallend is de geringe omvang van de leningen. Daar bouw je geen kerk van, maar het is opvallend dat voor zo'n gering bedrag 2 kanunniken kwamen opdraven.

Wie was Jan Wagemans?

1557 Jan Wagemans is rector en verkoopt 2 cijnzen.¹⁸

1564 Jan Wagemans is rector van de kapel.¹⁹

1567 Jan Wagemans schreef in het klooster van Bazeldonk het testament van Henrik Timmerman.²⁰

1586 Jan Wagemans is vicaris-pastoor en openbaar notaris.²¹

1587 Jan Wagemans schreef het testament van Jan Hermans en zijn vrouw Jenneke.²²

1596 Jan Lamberts of Jan Jan Lamberts is vicaris-pastoor.²³

1603 Jan Lamberts is vicaris-pastoor.²⁴

Jan Jan Lamberts van Vechel stichtte 2 beurzen.²⁵

Jan Jan Lamberts Wagemans van Vechel was dus aanvankelijk rector van de kapel en na 1569 pastoor van de kerk.

Het gilde van St. Catharina werd in 1595 opgericht en kreeg van de Bossche bisschop zijn kaart (oprichtingsbrief en reglement). Het gilde bezit nog steeds fraaie schildjes met de namen van koningen.

Er is echter een merkwaardig schildje bij.

H Jan
Wagama
n in den
jaren 59 en
60
1500

Heer Jan Wageman in de jaren 1559 en 1560

In 1559 - 1560 moet er iets gebeurd zijn ter gelegenheid waarvan dit schildje gemaakt werd. Hoe het gilde van St. Catharina, dat toen nog niet bestond, het schildje in bezit kreeg, zal wel een open vraag blijven.

De schoolbibliotheek van meester Jan C. Groos

Jan Cornelis Groos was onderwijzer aan de gemeentelijke school in Den Dungen²⁶ van 1 april 1871 tot 1 april 1906 (dus 34 schooljaren van 1 april tot 1 april)²⁷. Hij woonde in het schoolhuis op het Grinsel²⁸. Toen meester Groos aan de school in Den Dungen begon was hij er de enige onderwijzer; pas in 1886 kreeg hij hulp van Van der Sanden, later van anderen waarvan Schendeler het langste (1897-1906).

Het lijkt erop dat Groos zelf naar Den Bosch ging en bij Arkesteijn en Stokvis de leermiddelen uitzocht. De rekeningen daarvoor kwamen bij de gemeente terecht en worden bewaard in de bijlagen van de gemeenterekening²⁹.

Onder de aanschaf zijn leien, griffels, krijtjes, pennen en cahiers te vinden, naast leer- en leesboekjes. Deze laatste staan opgesomd in de boekenlijst (onderaan in dit artikel).

Bij de aanschaf van meer exemplaren gaat het om leerlingenboekjes die tijdens de les werden gebruikt (bv. Baarschers, Kinderleven). Veel hiervan is terug te vinden in het leerplan uit 1907³⁰.

Bij de aanschaf van 1 boekje betreft het soms een proefexemplaar om later voor de klas aan te schaffen, soms een werkje ten behoeve van de onderwijzer (bv. Moser, Scheikunde), ofwel kwam het terecht in de "schoolbibliotheek" (bv. Robinson Crusoe).

Dat er een bibliotheek was blijkt uit de rekening van 1903 waarin de aanschaf van 7 *diverse werkjes schoolbibliotheek* staat. Toen versleten boeken opnieuw werden ingebonden, o.a. in 1888 door Goossens in Vught, vermeldde de rekening *boeken voor de schoolbibliotheek* (inv. nr. 676). Een bijzondere rekening is die van 1888, waarin het lijkt alsof het hele boekenbezit van de school werd aangeduid als schoolbibliotheek.

1 Drenth De sluisdeur f 0,75
3 Taco Leesboek f 1,80
1½ doz Bijvoegsel handl Vormleer f 3,80
6 Veelkleurige bloemen 4^e f 9,95 (Bij deze 4 posten staat: schoolbibliotheek)

Leesboekjes van het type *Mazepa* en *Columbus ontdekt Amerika* zullen niet in de klassikale les zijn gebruikt. Op welke wijze Groos zijn leerlingen daarvan gebruik liet maken is niet meer na te gaan.

Robinson Crusoe werd tot 2x toe stuk gelezen; het boek werd in deze periode 3x aangeschaft.

Het lijkt er dan ook op dat er 3 groepen boeken zijn te onderscheiden in de gehele schoolbibliotheek. Ten eerste boekjes voor de klassikale les, aangeschaft in veelvoud. Boeken ten dienste van de onderwijzer, aangeschaft in enkelvoud. En boekjes voor de lezende jeugd, aangeschaft in enkelvoud.

De tijdschriften in de school waren 28 delen 't *Jonge volkje* (uitgave R.K. Jongensweeshuis Tilburg) in de jaren 1894-1898, *De jonge Nederlander* in 1898 en *Onze goede kameraad, geïllustreerd tijdschrift voor onze RK jeugd* (1903-1919) sinds 1903.

Bij de avonturenboeken is opvallend genoeg geen Jules Verne te vinden! Wel zegge en schrijven een Karl Majj.

Er was veel aandacht voor landbouw, natuur, geschiedenis en gezondheid.

Een bijzondere aanschaf was in de latere jaren die van *Bijbelse geschiedenis*, *Katholiek verleden*, en *Missionarissen melaatschen*; misschien in verband met de staatsgreep van het bijzondere onderwijs ten koste van het openbare die sinds 1869 in het dorp speelde. Sinds 1869 was er immers de meisjesschool van de zusters van Schijndel, maar het duurde nog tot het schooljaar 1874-1875 dat de laatste meisjes de school van Groos verlieten. Na dat jaar was er tot 1921 het confessionele lager onderwijs voor meisjes door de zusters, en het openbare gemeentelijke door Groos voor jongens.

Boekenlijst

Boeken door Groos aangekocht. Per jaarlijsjtje staat het inventarisnummer, S=bij Stokvis, A=bij Arkesteijn, en het jaar. Links staan de boekjes voor in de les. Rechts de aanschaffingen die in de leerlingenbibliotheek of onderwijzersbibliotheek gekomen zouden kunnen zijn. Tussen [ ] zijn in enkele gevallen uitgever en jaar vermeld.

660S, 1872

19/18 Uitstapje Kennis der Natuur f 6,48
660A

1 Baarschers leesboekje 3e f 0,27
8 Baarschers Kinderleven f 1,44
5/4 Baarschers Kinderleven f 0,72

13/12 Baarschers Kinderleven f 2,16

661A, 1873

13/12 Boeser Rekenboek 2^e f 1,35

13/12 Baarschers Boekje met prentjes f 1,89

1 Van Agt Denken en schrijven f 0,30
19/18 Bosman Rood, wit en blauw 1^e f 3,24
19/18 Bosman Rood, wit en blauw 2^e f 3,645
19/18 Bosman Rood, wit en blauw 3^e f 4,05
13/12 Baarschers Leesboekje 1^e f 0,54

1 Groenevelt Alkleine tekenaar f 2,00
26/25 Stratemeijer Vormleer bijvoegsel f 2,25
1 handleiding bij idem f 0,54

662A, 1874

1 Veenstra Klass(ikaal) rek(enen) 1^e en 2^e f 0,30

1 Van Wijnen, Taaloefeningen f 0,30
1 Van Wijnen Taaloefeningen boekje f 0,25
13/12 Koenen Spreken, lezen en schrijven 1^e f 3,78
13/12 Koenen Spreken, lezen en schrijven 2^e f 2,16
13/12 Koenen Spreken, lezen en schrijven 3^e f 3,24
13/12 Koenen Spreken, lezen en schrijven 4^e f 3,78

13/12 Baarschers Leesboek 3^e f 0,81
1 schoolblad f 6,00

1 Salverda Uitstapjes f 0,40
1 De Groot Spraakleer f 1,125
1 Brandsma 2e boekje f 0,225

1 Baarschers Aardrijksk f 0,225
1 Veenendaal Voormaals f 0,27
1 De Kaarsvlam f 1,72 [uitg. 1872]

1 Moser Scheikunde f 1,25
1 Wagner Het Dierenrijk f 1,35

1 Witte Plantenkunde f 0,27

1 Bastiat Wat men ziet enz. f 0,25 [F. Bastiat, De parabel van de gebroken ruit]
1 Enklaar Leesboek Landbouw f 0,30
1 Kuipers De dampkring f 0,27
1 Hofkamp Viooltjes f 0,27
1 Hofkamp Klokjes f 0,225 [Vertellingen van een torenwachter, Wolters Groningen]
1 Leopold Bonte stenen f 0,27
1 Hofkamp Vergeet- me- niet f 0,27
1 Hofkamp Sleutelbloem f 0,225
1 Hofkamp Krookjes f 0,225
1 Jongejan Brievenboekje f 0,27
1 Nieuwe uitstapjes in de natuur f 0,35
1 Veenstra Opgave voor de lei f 0,60
1 Souvestre Wijsgeer onder de hanebalken f 0,35 [uitg. Altman R'dam 1858]
1 Baas Kijkjes in Nederland f 0,35
1 Jansen Ons land en volk f 0,30
1 Gouverneur Overal heen f 0,30
1 Bruins Driemaal den aardbol om f 0,70

1 De Vletter Dicht en on dicht f 0,30

1 Max Muller Uitk(omst) wetensch(ap) f 0,50
1 Gouverneur Overal heen f 0,30
1 Gouverneur De hele wereld rond f 0,30
1 Leopold Blaren f 0,30
1 Kuijpers Madeliefjes f 0,30

1 Koornbloempjes f 0,20
1 Van Millingen De Ned. staatsburger f 1,00

1 Staring Onze vogels f 0,50
1 Enklaar Vriend van land- en tuinbouw f 0,50

663A, 1875

1 Frans de Cort, Liederen f 1,90

6 Boezen Eerste verzameling f 0,75

7/6 Guliker Fr(anse?) opstellen 3^e f 3,30

13/12 Bosman Rood, wit en blauw 1^e f 2,16

13/12 Bosman Rood, wit en blauw 2^e f 2,73

13/12 Bosman Rood, wit en blauw 3^e f 2,70

20/19 Vrijma-Sanden Bezoek aan Ned. Indie f 7,70

20/19 Onze gezondheid f 4,28

13/12 Baarschers Leesboek 1^e f 0,54

13/12 Baarschers Leesboek 4^e f 1,08

1 Blijham Vrienden en vijanden landm(an) 2^e f 0,35

664A, 1876

19/18 Bouwman Veelkl(eurige) bloemen 1^e f 4,05

6 Boeser Verzameling 2^e f 0,675

19/18 Bosman Veelkl(eurige) bloemen f 4,05

13/12 Baarschers leesboek 2^e en 3^e f 1,80

1 Baarschers leesboek 4^e f 0,54

1 Blijham, Vrienden en vijanden landman 2^e f 0,30

13/12 Bosman Rood, wit en blauw 4^e f 2,70

1 Schoolblad 1876 f 6,00

665A, 1877

1 Bogaerts Koenen Woorden en uitdrukkingen f 1,25

13/12 Bosman, Rood, wit en blauw 4^e f 2,70

26/24 Bosman, Veelkleurige bloemen 3^e f 6,48

26/24 Bosman, Veelkleurige bloemen 4^e f 8,64

1 Van Stappen Ziet, telt en meet f 0,40

666A, 1878

26/24 Rauwsma Rekenboek 1^e en 2^e f 6,00

19/18 Rauwsma Rekenboek 3^e f 2,25

13/12 Rauwsma Rekenboek 4^e f 1,50

13/12 Baarschers Leesboek 1^e f 0,54

13/12 Baarschers Leesboek 2^e en 3^e f 1,62

13/12 Baarschers Leesboek 4^e f 1,08

1 Versluijs Vraags(tukken?) Hoofd rek(en)en f 0,25

667A, 1879

26/24 Baarschers Voor de jeugd f 5,65

1 Schoolblad f 6,00

668S, 1880

1 Witte, Plantkunde 2^e f 0,30

1 De Keijzer Bloemkrans f 0,80

1 Tiele Prozaschrijvers f 0,55

1 Baarschers Landbouw-catechismus f 0,25

1 Vrijma-Sanden Bezoek aan Ned. Indie f 0,45

1 Van der Heijde Kijkjes in O-I f 0,40

1 Leopold, Wildzang f 0,27

1 Leopold, Klimop f 0,27

1 Regeer Vergeet-me-nietjes f 0,20

1 Sander Noordl Europa f 0,95

1 Sander Grepn Europa f 0,30

1 Huizinga, Planten en delfstoffen f 0,40

1 Van Leent Mazeppa f 1,90 [De leeuw der steppe]

1 Jansen, De winter f 0,30

1 Dr. Salverda Natuurkennis afl. f 0,375

1 Dr. Salverda Natuurkennis 2^e f 0,375

1 Van de Leent Bloemen f 0,30

1 Dr. Salverda Natuurkennis II. deel f 0,375

1 Bos Leesb aardr f 3,00

1 Bos Atlas volksschool f 1,00

1 Hofkamp Vertellingen levenswachten f 0,30

1 Hofkamp Vertellingen klokjes f 0,25

1 Daarjenbroek Zonnestrallen f 1,25

1 Andriessen Robinson Crusoe f 1,40

1 Uit de kindermant f 0,30

1 Dr. Salverda Natuurkennis I 3^e en II 3^e f 0,75

1 Dr. Salverda Natuurkennis afl I 4^e en II 4^e f 0,75

1 Jansen Fotografen f 0,35

- 1 Knottenbelt Volkshuishoudkunde f 0,90
1 Leopold Blaren Alerlei(?) boomen f 0,30
- 668A**
26/24 Blijham Vrienden en vijanden van den landman 1^e en 2^e f 16,80
1 Bonte stenen f 0,30
1 Kooijmans Kijkjes alom f 0,30
1 Brantsema Tweede boekje f 0,25
- 1 Kooijmans Hoofdrekenen f 0,15
13/12 Baarschers Leesboek 4^e f 1,08
13/12 Baarschers Leesboek 5^e f 1,08
- 26/24 Blijham Vrienden en vijanden van den landman 1^e f 7,55
1 Nieuwe uitstapjes f 0,35
1 Madeliefjes f 0,30
1 Viooltjes f 0,30
- 13/12 Baas Een klaverblad f 2,70
1 Salverda Natuurkennis I 5^e en II 5^e f 0,75
1 Salverda Natuurkennis I 6^e f 0,375
- 13/12 De Raad en- Baas Leesleijen met platen 1^e en 2^e f 5,40
1 Wet lager onderwijs fr(anco) per post f 0,55
1 Salverda Natuurkennis II 6^e f 0,375
- 1 Koenen-Brogtrop Meetk(unde) 1^e en 2^e f 1,80
1 Boek Meijers prenten f 0,65
1 Van Leent Mazippa f 1,60
- 669S, 1881**
1 Leopold serie A 8 stukjes f 2,40
1 Leopold serie B 8 stukjes f 2,40
1 doz. Radersma rekenboek 1,2,3,4,5,6,7 f 17,40
1 doz de Raaf en Zijlstra Moedertaal 1 f 3,40
1 Bentma Onze vogels f 0,15
1 Witkamp De Nederlanden f 0,25
1 Franse Sprokkelingen f 0,325
1 Wijman Naar het leven f 0,40
- 1 Boeser Beknopt aardrijkskunde f 0,25
1 Koopman Van Boekeren Oude Tolbaas f 0,30
1 Baarschers Onze Dieren f 0,15
1 Lovendaal Aan moeders schoot (?) f 0,50
1 Van Duyl Onze geschiedenis f 0,75
1 Witte Wandelingen in de natuur f 0,30
- 1 Leopold Serie 8 en 9 f 0,80
1 Baas Onze Historie f 0,30
- 1 doz De Raaf Onze Moedertaal 2^e f 3,60
1 Witkamp De Nederlanden f 0,35
1 Dr. Salverda Natuurkennis afl 7 II f 0,75
1 Dr. Salverda Natuurkennis I 8 en II 8 f 0,75
1 Dr. Salverda Natuurkennis I 9 f 0,375
- 669A, 1881**
- 670S, 1882**
1 doz. Huizinga Onze Gezondheid f 3,60
1 ex. De Raaf Verscheidenheden f 0,60
1 doz. Veelkl. Bloemen 2 f 3,60
1 Pontier Verhalen en Versjes f 0,30
1 Bouwmeester Mijn leeren is spelen f 0,75
1 Regeer Korenbloempjes f 0,20
1 Gouverneur De tijger in de ton (?) f 0,40
1 Leopold Nederl. Leesboek f 0,30
- 1 doz. Vogels van Nederland en
1 Van Duyl Mijn Vaderland f 0,65
1 Bos, Uitstapjes Plantenrijk 1e en 2e f 0,80
1 v.d. Putten Ter land en ter zee f 0,30
- 3 Versjes van Gouverneur f 0,90
1 Welte Plantenkunde 1 en 2 f 0,60
- 1 doz. Een Klaverblad 1e, 2e, 3^e f 9,50
2 doz. E Honig Van eigen bodem ...
670A
1 Salverda Nat(uurkennis) I 10/11 en II 10/11 f 1,50
1 Salverda Nat(uurkennis) I 12 f 0,375
- 671S, 1883**
1 doz De Raaf Moedertaal 1^e en 2^e f 7,20
28 De Raaf en Zijlstra Moedertaal f 8,40

1 doz De Raaf Klaverblad 2^e f 3,00

1 Schetsen planten f 0,40

1 Schetsen dieren f 0,40

2 doz Veelkleurige bloemen f 7,20

2 doz Van Eegen Boden 1^e f 9,60

1 Worp Zingende kinderwereld 3 st... f 1,80

2 doz J Wijma? Kl... Vaderland f 4,80

2 doz Meten en reekenen f 6,00

1 doz Van Agt Taaloefening 2^e f 1,80

1 doz Zoutkorreltjes 1^e f 9,60

672S (1), 1884

12 werkjes van B...? Schmidt 5,25

672S (2), 1884

1 doz. Inleidende reeks Van eigen bodem 4,50

2 doz De Jong Het eerste boekje f 2,40

1 doz Een klaverblad 2^e f 3,60

1 doz Rood, wit 1 3 4 f 9,00

1 doz Veelkleurige bloemen 2 f 3,00

673S, 1885

1 Gulikes, Opstellen f 0,60

1 Bouman, Handl. Rekenen Hoofd f 0,60

1 Boeser van Eck Beknopte aardrijksk Nederl f 0,90

1 De Werelddeelen, aardrijksk lagere school f 0,30

1 Beknopte aardrijkskunde vanuit gebr. Onder-
Wijs f 0,30

674S, 1886

2 doz Veelkleurige bloemen 3^e f 7,20

1 doz Bosman Veelkleurige bloemen 1^e en 2^e f 3,00

2 doz De Raaf Een klaverblad 1^e en 2^e f 7,20

675S, 1887

2 doz Eigen bodem 5 f 8,00

1 Taalboek volkschool f 1,25

2 doz Stellwagen Denken . stellen f 6,00

2 doz Radersma Rekenboek 1 2 3 f 10,50

676S, 1888

1 doz Radersma Rekenb 4 f 2,40

3 Taco Leesboek f 1,80

1 ½ doz Bijvoegsel handl Vormleer f 3,80

6 Veelkleurige bloemen 4^e f 9,95 (Bij de laatste 4 posten staat: schoolbibliotheek)

677S, 1889

3 Atlassen Bos f 5,25

1 Moedertaal door Zijlstra N 7 8 f 0,60

1 Verscheidenheden N 1 en 2 f 0,60

678S, 1890

1 Stel oef denken en schrijven 1 2 3 4 5 met handl f 1,75

2 doz v Sl... schrijf... 1e 2e f 3,84

2 doz Krans? taal oef denken 3e 4e f 10,80

1 ½ doz idem 2e f 5,40

1 Wijmade De kleine oosterling f 1,25

1 Mulders Zwart op wit f 0,35

1 Bakker Kent gij ons land f 0,40

1 Numan en Reinders Hondertal f 0,35

1 Helge De Mensch f 0,40

1 Volkhoffs premières lectures (Volkhoff ?) f 0,60

1 Bakker en Deelstra Op reis door Nederland 1e en 2e f
2,80

1 Gouverneur Overal heen f 0,60

1 Ten Have Aardrijksk(unde) Nederl Indie f 2,40

1 Bos Atlas volkschool f 1,00

1 Drenth De sluisdeur f 0,75

1 Gerderse Van pit tot vrucht f 1,25

1 De vogels f 0,30

1 Hofkamp Vertellingen f 0,25

1 Lauwerda Tot de fransche tijd f 0,75

1 Lauwerda oude f 0,75

1 Lauwerda Jong leven f 0,75

1 Hofkamp Tioolje f 0,30

1 doz Klaverblad 1^e f 3,00

679S, 1891

1 Mijn zangboek 0,50

1 Lubberte Vrije oef 1,90

2 doz Van t Hof Schrijfcursus 3 4 5 6 f 7,68

1 doz Van t Hof Schrijfcursus 7 8 9 10 11 12 f 6,20

1 Eigen bodem B5 0,25

1 doz Klaverblad 1^e 2^e f 6,00

1 Eigen bodem 5 6A f 0,60

1 Eigen bodem 1 2 3 4C f 1,30

680S, 1892

1 ½ doz Heering en Vos Eigen bodem 2 3 f 10,80

681S, 1893

1 doz. De Raaf en Baars Een Klaverblad no 1 f 3,00

1 doz de Raaf en Zijlstra De Moedertaal 1 deel 1 Reeks f 3,60

1 doz. De Raaf en Zijlstra De Moedertaal Reeks 2-1 f 3,60

1 doz. Veelkleurige bloemen Bosmade no 1 f 3,00

3 Rekenboek Wolter... v d Grinten 4e stukje f 0,45

3 doz. 5 stukje 1ste gedeelte f 0,45

3 doz. 5 stukje 2e gedeelte f 0,45

1 Kl(eine) schoolatlas Nederland. Beekman f 0,90

1 doz. Benthem en Negenhuis 1 ..... 1 stukje f 0,35

1 Rekenboek v/d volksschool f 0,30

6.7.8. 0.60

1 Geillustr(eerde) schoolatlas f 0,90

681bS

1 Oefening in t schrijven Ned. taal f 0,90

1 doz 1 Klaverblad De Raaf Baars f 3,00

682S, 1894

683S, 1895

13/12 Rood, wit en blauw no 4 f 3,00

26/24 Een bloemkorfje 1 2 3 f 21,60

1 Huisvljijt Handenarbeid f 0,60

1 Schetsen van N. Br. f 0,40

1 Robinson Croesoe f 1,00

1 Columbus ontdekt Amerika f 1,50

1 Wat was er in d.. kamer 1 2 f 0,60

1 Verleden en heden f 0,30

1 Natuurgenot door Leopold (volgt) -

1 De schatkamer pract leesb f 0,40

1 Voor Nederl jeugd door De Beer f 0,75

No 1 Wilskracht en genie, uit het leven van Edison [J. Stamperius]

No 2 de 3 januari Uit De Belgische opstand

No 3 De klepperman [J.C. Bouwmeester, Een verhaal voor jongens en meisjes, 1892]

No 4 De wapenknecht uit de middeleeuwen; deze 4 samen f 2,40

1 De jood door Ros f 0,40 [F.L.Hendricks s.j. onder pseud. A. van Ros, Een waarschuwend woord aan den Christen]

1 Kleine atlas van Nederl. Beekman f 0,90

Carl Meij (sic, Karl Maij) De Zoon van de Berenjagers f 1,50

Paul Bert Schetsende verhalen uit het dierenleven f 1,10

Paul Bert Schetsende verhalen uit het leven in zee f 1,35

1 Sprookjes uit den ouden tijd f 1,00

1 Onzen moestuin door Jos Bouhuis f 0,30

1 Daar was ereis sprookjes vertelsel f 0,90

1 bij Saartje Nieuw Sprookjes vertelselboek f 0,90

1 Helden f 1,50

1 De dappere tienduizend f 0,80

1 Verhalen uit de oude geschiedenis f 0,30

1 Zangvogeltjes 1/7 f 1,50

7 jaargangen Jonge volkje f 7,00
ingebonden in ½ leer f 3,50

1 Van Dijk, Scharfs, De Visser Vad gesch f 0,95

1 Denken schrijven steloefeningen f 1,20
6 Veelkleurige bloemen no 4 f 1,80
6 Zoutkorreltjes nr 2 f 1,80

684S, 1896

2 Missionarissen melaatschen f 0,75
2 doz Bijb geschiedenis f 8,40

1 Grepen uit land, volk en taal 2/deel f 0,80

685S, 1897

2 doz Het Klaverblad no 1 f 6,00

686S, 1898

2 doz De jonge Nederlander f 4,80
1 Rekenkundige vraagstukken f 0,35
1 Verscheidenheid 1 en 2 f 0,60
2 doz Oppervlakte en inhoud f 6,90
1 Beknopte aardk Nederland, 1 vragen en opgaven f 1,60
1 Tijdstafel vaderl geschiedenis f 0,10
1 Vaderl geschiedenis Plum f 0,30
1 Bos 2^e teeken atlas f 0,35

687S, 1899

1 doz Een klaverblad no 3 f 3,00
1 doz leesboekje een klaverblad no 2 f 3,00
1 Kleine bibliotheek f 1,95

688S, 1900

1 doz Klaverblad no 1 f 3,00

689S, 1901

1 Teekenvoorbeelden J. Dijks f 0,90
2 doz Raadersma 1 en 2 f 7,20
1 doz Raadersma 3 f 1,80
1 doz Raadersma 5 f 3,00
18 Heering en Vos Eigen bodem frank f 20,90

690S, 1902

1 doz Denken schrijven 3^e stukje f 2,70
1 ½ doz Veelkl bloemen 1 en 2 f 8,50
1 doz Rood, wit en blauw no 1 f 2,40
1 ½ doz Rood, wit en blauw no 3 en 4 f 8,50

691S, 1903

1 doz Van eigen bodem f 3,60
1 doz Rekenboek lagere school 4^e stukje f 3,00
1 ½ doz Denken en schrijven 1 en 2 f 6,80
1 Nederl schoolliederen 1 2 3 4 5 f 1,00
½ doz Bloemkorfje f 3,60

1 Jong volkje deel 5 6 7 8 9 10 27 28 f 8,00

1 De Vlissings Michiel f 0,90
1 Frans Naerebouts f 0,75
1 Abel Tasman f 0,75

1 Onlusten Transvaal 96 f 1,00 (Nijgh en Van Ditmar
R'dam 1896)

1 Vlaamsche wondersprookjes f 1,50
1 Goed geld 0,45
6 Jonge volkjes en 1 schoolboek ingeb ½ leer f 2,80
2 Jonge volkjes 2 schoolboeken ingeb ½ leer 1.60

1 Oud Kath(olie)k verleden f 0,75
1 Natuurgeneesk f 0,75

1 Voor t jonge volkje 31/36 ... f 6,00

1 Dijkstra's Ondervindingen in Afrika f 1,50 [J.H. Geraets,
Van Holkema en Warendorf A'dam, 1898]

1 In bonte rij f 0,30
1 Robinson Crusoe f 0,30
1 Vooruit 8 f 0,30
1 De nijverheid 1 en 2 f 0,70

1 Appel Peer f 0,60

1 Gebonden Stamperius f 0,75

1 Met den Maader Plokhoo f 0,70
1 Diamanten en paarlen f 1,40

7 diverse werkjes schoolbibliotheek f 6,20
2 abonnement Onze goede kameraad f 4,16

692S, 1904

2 doz Veelkleurige bloemen 3 en 4 f 14,40
1 doz Meetk rekenboek volksschool 2^e st f 1,80
1 doz Een klaverblad 1^e st f 3,00
4 J. Stamperius Bibliotheek f 2,40
1 L. de Vries Een proeve natuurk(unde) lag(ere) school III f 0,35
[Wolters Groningen]

2 abonnement Onze goede kameraad f 4,16

693S, 1905

6 Heering en Vos Eigen bodem A5 f 1,30
26/24 Den Hertog en Lohr Onze taal f 7,40
3 De goede kameraad gebonden f 1,00
1 doz Het klaverblad II door Raaf f 3,00

2 abonnementen Onze goede kameraad f 4,16

694S, 1906

12 Rood, wit en blauw I f 2,40
6 Veelkleurige bloemen I f 1,50
12 Van eigen bodem inl reeks 1 dl f 3,60
1 handleiding schrijfonderwijs 0,60
1 Wals Korte aanwijzing f 0,50
1 ½ doz Schoonbrood 2^e 3^e 4^e 5^e leerjaar f 16,15
2^e en 6^e st handleiding f 2,30
1 doz herh oef slotstukje eenv taalwerk f 3,60
1 handl bij Schoonbrood rekenb 1^e leerjaar f 1,50
13/12 Kleinbentink en De Vries Het stellen 1 2 3 4 f 10,20
13/12 Kleinbentink en De Vries Mijn taalboek A 1 2 3 f 9,00
13/12 Kleinbentink en De Vries Voorloper taalboek f 2,40
13/12 R. Bos Onze provincies leerb aardr f 2,40
13/12 R. Bos Eerste teeken atlas f 3,00
13/12 R. Bos Buiten Nederland f 3,00
13/12 R. Bos Tweede teeken atlas f 4,20

1 abonnement Onze goede kameraad f 2,08

Boekbespreking

Peter Verhagen,

Parels van het Bossche Broek, Natuur en historie aan de zuidelijke stadsrand van 's-Hertogenbosch,
Adr. Heinen [Den Bosch], 2017³¹

In een boek van deze soort, voor het grote publiek, met veel foto's, en fraai vormgegeven, is een gedetailleerde bronvermelding misschien voor sommigen niet zo gewenst. Maar daarmee haalt de schrijver wel de onzekerheid binnen waar hij zijn feitelijkheden vandaan heeft gehaald. Zijn het zijn eigen waarnemingen? Heeft hij andermans werk geciteerd? Hoe betrouwbaar is het relaas?

Zo komt bijv. de tekst van het blauwe kader op blz 140 ons bekend voor, en het was een kleine moeite geweest onderaan een bronvermelding toe te voegen. Het begint hier wel erg op plagiëren te lijken.

Onvolkomenheden die het boek ontsieren zijn Ge-stel (blz 7), het ontbreken van Centrale Slenk op de kaart (blz 14), Eikendonk i.p.v. Eiendonk (blz 134), volgen i.p.v. volgens (blz 54), naamgeving waterschap slordig (blz 54), handschrappen i.p.v. handstrijken (blz 65), moersgas (blz 65), 5 i.p.v. 4 hoofdtaken (blz 74), provincialeweg (blz 78), Woud 21 i.p.v. 25 (blz 81), an i.p.v. van (blz 112), geen toelichting bij de foto (blz 114), er is geen belangrijk historisch overblijfsel op de kaart (blz 128), hoofdlettergebruik (Bossche broek blz 26, Bossche sloot blz 60, e.a.), en Donkerhoogweg i.p.v. Donkerhooiweg (blz 160). Jammer dat de *Dungense sloot* (blz 124) op geen der kaarten in het boek is te vinden.

Korrigeren blijft moeilijk

De titel van het boek, dus het onderwerp van studie, maakt dat paragrafen over *den Eijkendonck ter siecken* (blz 134), de waterkrachtcentrale (blz 64), of de kruising van de Aa met het Maximakanaal (blz 122) overbodig zijn. Schrijven is schrappen.³² Overigens zouden we bij een herdruk de titel Het Bossche Broek willen voorstellen.

Er zijn verder wat discussiepunten opgekomen bij het lezen, waarbij we ons, uiteraard, vooral tot Den Dungen beperken.

Van de 305 morgen op blz 9 die tussen Den Bosch, Vught en Cromvoirt liggen, weten wij niet hoeveel hectare groot deze lap grond was, maar als deze in Den Dungen zou liggen zou hij zeker geen 300 ha beslaan, maar eerder 200 ha. Oppervlaktematen uit het verleden blijven moeilijk.

De auteur schrijft op blz 27 dat *Dunghen* wil zeggen *duinen*. Weliswaar zijn duinen evenals donken (blz 13) eolische vormingen (door wind), maar duinen → dungen is geen geldige afleiding. Daar hebben we donk (enkelvoud) → [dönken (meervoud, met Umlaut)³³] → dungen voor.

Bij de afleiding van *Aa* zou er moeten staan dat *aha* in het Oudsaksisch en Oudhoogduits tot *aa* werd in het Middelnederlands (blz 70).

Als Verhagen, of iemand anders, kan aantonen dat de schans in het Dungense perceel A68³⁴ aan de Schelestraat tot de binnenste cucumvallatielinie van het beleg van de stad in 1629 behoorde, zijn wij bereid zijn kaart op blz 42 te accepteren. We willen dat ook doen als aangetoond kan worden dat deze schans op een ander tijdstip dan in 1629 is aangelegd, bijv. in 1672.

Tot dan lijkt ons de grootte van de circumvallatie sterk overdreven.

"Eeuwenlang wordt aan de ringdijk gewerkt, telkens opnieuw vraagt men aan de hertogen van Brabant..." (blz 27). Zouden we die stukken eens mogen zien?

Waar heeft de schrijver de vaarroute van het Dungens veer tot aan de Poeldonkse dijk (blz 28) gevonden?

Hoe weet de auteur dat de Dungense vaartgraaf in de loop van de 14^e eeuw bevaarbaar is gemaakt (blz 117)?

Heeft het Geertruiklooster een abt (blz 25)? Het is een nonnenklooster en zal wel een abdis of priorin hebben gehad. Overigens heeft Verhagen zich hierin gebaseerd op Van Heurn.

We zouden de luchtfoto's die een opvallend verschijnsel laten zien (blz 163) graag in het boek hebben aangetroffen.

Deskundigen zouden volgens de auteur het oneens zijn over de verandering van het klimaat (blz 155). Wij denken dat dit niet zo is.

De toekomst van het Bossche broek schijnt (blz 155) niet zo heel lang te duren. De auteur heeft immers niet durven door denken tot de tijd dat alle steenkool, gas en olie zal zijn opgestookt, en dat de koeienstallen nog groter zijn geworden, en dat de clathraten uit zee en toendra opborrelen, en dat het Broek wel eens onder de zee zou kunnen komen te liggen.

Bosschenaren munten niet uit in ecologisch verantwoord handelen (blz 91), een eigenschap die ze gemeen hebben met andere volksstammen. De auteur benadrukt dat enkelingen het verschil maken (blad 115) als het gaat om natuurbehoud. Maar de heersende ideologie in de politiek is dat een Moderne Stad moet groeien, dat de ekonomie moet groeien, en de kollaterale schade aan omgeving en ekologie .. nou ja, da's dan jammer. De schrijver somt de aanslagen door de Stad op (blz 91 e.v.), niet eens volledig. Gezien dat strafblad verdient de Stadspolitiek m.b.t. de natuurlijke omgeving het met gepast wantrouwen te worden bekeken.

Dat de presentatie van het boek in het Stadhuis plaats vond helpt niet dit wantrouwen weg te nemen. En zeker niet als de ontvangende wethouder (VVD) het als "pamflet" toebedeelt aan de machteloze oppositie.

De auteur schaart zich in het rijtje Perey (blz 11), Benthem (blz 100) en Bink (blz 82), maar een Stad zou wel eens andere plannen kunnen hebben dan natuurbehoud.

Tenslotte, het boek biedt een goed overzicht over de manier waarop aanvankelijk boeren en militairen, later technici, zijn omgesprongen met het natuurlijke gegeven van regenval en watermanagement in en om de stad Den Bosch. Het biedt een inkijk in de domme en verstandige ingrepen uit verleden en heden en laat zien waar de prioriteiten lagen en liggen. En dat is een verdienste.

---

¹ BHIC, toegang 304 Leen en Laatgerechten, inv. nr 131, Leenhof van Oud-Herlaar, fo 127 e.v.

² R1177, fo 104v

³ R1188, fo 219v, 15-7-1413

⁴ R1191, fo 407, 12-1-1419

⁵ R1200, fo 188v, 30-1-1430

⁶ R1280, fo 339

⁷ R1304, fo 7, 11-10-1525.

-
- ⁸ R1356, fo 411v, 12-8-1551.
- ⁹ R1280, fo 388, 18-8-1511.
- ¹⁰ R1553, fo 143, 2-3-1633.
- ¹¹ R1301, fo 293, 20-8-1524.
- ¹² zie *Dungense Historien* **11** (2017), blz 18.
- ¹³ R1470, fo 450.
- ¹⁴ *Dungense Historien* **10** (2016), blz 43 en **11** (2017), blz 2 en 23.
- ¹⁵ *Dungense Historien* **9** (2015), blz 81.
- ¹⁶ R 1372, fo 382.
- ¹⁷ Weliswaar had heer Aalbert Loonman, rektor, 6 ½ lop land op deze plaats opgedragen aan het altaar van St. Jacob en daarmee onder de bevoegdheid van de kapelmeesters gebracht (R1232, fo 39, 6-3-1462); waarschijnlijk was de pastorie echter nog steeds van de rektor en niet van de kapelmeesters. Ook Jan Wagemans' voorganger Ygrom van Wel was bezitter en bewoner van de pastorie (OSA 1589, ongefol, 1553), evenals Aalbert Loonman (R1232, fo 158v, 23-4-1462).
- ¹⁸ R 1372, fo 382 en R 1437, fo 384v.
- ¹⁹ R 1387, fo 125, 30-1-1564.
- ²⁰ N 1049, fo 435 en N4723, fo 1.
- ²¹ R 1430, fo 132v en R 1507, fo 139v.
- ²² bisschoppelijk archief Den Bosch, map Den Dungen.
- ²³ R 1436, fo 231 en R 1476, fo 70v.
- ²⁴ R 1476, fo 325v.
- ²⁵ in Van der Does de Willebois, Beurzen, IV.
- ²⁶ Den Dungen 'n dorp in de Meijerij, (1979), blz 54: Meester Groos. Zijn vader was Antonius, zijn grootvader Jan Cornelis.
- ²⁷ Mommers, Inventaris... blz 42: Cornelis Groos was schoolmeester in DD 4-8-1796 tot 31-3-1800. Jan Cornelis Groos van 1 april 1871 tot 1 april 1906.
- ²⁸ Bevolkingsregister 1880: Jan Cornelis Groos, geboren SMG 18-8-1838, woont in A79 (schoolmeestershuis op het Grinsel). De school is A79a. Ook genoemd: Eikemans, Pompe, Verhagen, Verhulst, Van der Zanden. Beatrix (Piaatje Reijnders) van Gunst, geboren Steenberg 7-3-1836, woont A78 (Grinsel 16-18 tegenover de school).
Bevolkingsregister 1900:
Jan Cornelis Groos woont in A94 (schoolmeestershuis), A33 (d.i. Litsestraat 25, gebouwd 1905).
A93 (d.i. school, gebouwd 1868).
Maria Anna Helena Groos, geboren Boxtel 1-9-1880, woont in A33.
Bevolkingsregister 1910:
Jan Cornelis Groos woont in A33.
Antonetta Laura Laurentia Groos, geboren SMG 10-8-1842, woont in A33.
Maria Anna Helena Groos, geboren Boxtel 1-9-1880, woont in A33.
Johanna Groos, geboren Nuland 28-2-1880, woont in DB21.
Bevolkingsregister 1925: Geen Groos meer in Den Dungen.
- ²⁹ BHIC, toegang 5038, inv.nrs 660 (anno 1872) - 694 (anno 1906).
- ³⁰ Het Griensvenneke **21** (1996), blz 2.
- ³¹ Lezers van dit tijdschrift kunnen de voorpublicatie inzien in *Dungense Historien* **18** van aug 2012.
- ³² Godfried Bomans, *Op de keper beschouwd*, A'dam 1963, blz 13.
- ³³ De vorm *dönken*, *dunken* is niet in de archieven aan te treffen; wel *dat dunxke* voor een perceel op de Drieborchtse donk in R 1201, fo 217v, april 1431, beide dus vormen met een Umlaut.
- ³⁴ zie *Dungense Historien* **10** (2016), blz 18.